

O‘SMIR YOSHDAGI O‘QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Maxmayeva Nodira Boymurodovna
Qashqadaryo viloyati Ko‘kdala tumani
99-umumiy o‘rta ta‘lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘smir yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashning psixologik usullari, ularning yoshga xos xususiyatlari hamda samarali yondashuvlar yoritiladi. Shuningdek, o‘smirlik davrida yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etishda psixolog, o‘qituvchi va ota-onaning o‘rni tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik, o‘quvchi, psixologiya, muloqot, motivatsiya, xulq-atvor, individual yondashuv, rivojlanish.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas‘uliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davrda o‘quvchilarda jismoniy, aqliy va hissiy o‘zgarishlar tez sur‘atda kechadi. Ular o‘z shaxsini anglashga intiladi, mustaqillikka ehtiyoj sezadi va atrofdagilarga nisbatan sezgir bo‘lib qoladi. Shu sababli o‘smirlar bilan ishlashda psixologik yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘smirlar bilan ishlashning eng muhim usullaridan biri — bu ishonchli muloqotni yo‘lga qo‘yishdir. O‘quvchi o‘z fikrini erkin bildira oladigan va tushunilishini his qiladigan muhitda o‘zini xavfsiz his qiladi. Tanqid qilish yoki bosim o‘tkazish o‘rniga uni tinglash va qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

Individual yondashuv ham samarali usullardan biridir. Har bir o‘smirning xarakteri, qiziqishi va muammolari turlicha bo‘ladi. Shu sababli ularning psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ish olib borish zarur.

Motivatsiyani oshirish o‘smirlar bilan ishlashda muhim omil hisoblanadi. Rag‘batlantirish, maqsad qo‘yishga o‘rgatish va kichik yutuqlarni e‘tirof etish orqali ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash mumkin.

Trening va guruhli mashg‘ulotlar ham samarali hisoblanadi. Bunday mashg‘ulotlar o‘quvchilarda muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi, o‘zini boshqarish va jamoada ishlashni o‘rgatadi. Shuningdek, o‘yin elementlaridan foydalanish o‘smirlarning qiziqishini oshiradi.

O‘smirlik davrida emotsional holat beqaror bo‘lishi mumkin. Shu sababli stressni boshqarish, hissiyotlarni nazorat qilish va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhimdir.

Ota-onalar va o‘qituvchilar bilan hamkorlik bu jarayonda alohida ahamiyatga ega. Ular o‘smirga nisbatan sabrli, tushunuvchan va qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lishi kerak. Hech bir mubolag‘asiz aytish mumkinki, barkamol avlodni tarbiyalash davlatimizning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ana shu nuqtai-nazardan kelib chiqib aytish mumkinki, sifatli ta‘lim-tarbiya bilan shug‘ullanadigan har bir shaxs har bir muassasa oldidada ustuvor vazifalar turibdi. Bu ustuvorlik ularning zimmasiga fidoyilikni yuklaydi. Ulardan bu mas‘uliyatni his qilgan holda mehnat qilmoqlikni talab qiladi. Yosh avlodning talim-tarbiyasi mamlakatimiz taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib xalqimizning ertangi kuni qanday bo‘lishi farzandlarimizning bugun qanday ta‘lim-tarbiya olishligiga bog‘liq ekanligi taqozo etadiki, zotan har qaysi ota-ona, ustoz va murabbiy bola timsolida avvalo shaxsni ko‘rishi zarurdir.

Bugungi kunda bolalarning ta‘lim-tarbiyasida ularning ruhiyatini ham mukammal bilmoqlik ahamiyatlidir. Umr davrlari bir ummon bo‘lsa, o‘smirlik davri uning javohiri hisoblanadi. Shuningdek inson hayotining eng murakkab pog‘onasi ham aynan o‘smirlik davrida kechadi. Chunki bu davrda bola o‘tish bosqichini boshidan kechiradi. Biz mana shu davr va uning o‘ziga xos tomonlari haqida fikr yuritamiz.

O‘smirlik davrida bolalikdan kattalikka o‘tish jarayoni sodir bo‘lib bu fiziologik va psixologik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. “Endi o‘smir bola emas biroq katta ham emas” aynan mana shu ta‘rif o‘smirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. Bu davrda o‘smir bolalarda aqliy, jismoniy ma‘naviy-ruhiy o‘zgarishlar sodir bo‘ladi. Bu o‘zgarishlar asosida bolaning biologik jihatdan tana tuzilishidagi rivojlanishlar, shuningdek o‘zi to‘g‘risidagi tasavvurlarning shakllanishi va atrofdagilarda bo‘ladigan chigal munosabatlar yotadi. Oqibatda bolaning ota-onasiga bo‘lgan munosabati keskinlashadi, ular o‘rtasida bir-birini tushunmaslik, asabiylashish, nizoli vaziyatlarning ko‘payish holatlari kuzatiladi.

Bunday nizolardan birinchisi - “Ota-onalar munosabatlarining noturg‘unligi” nizosi deb ataladi. Mazkur nizo nisbatan ko‘proq uchraydi va u o‘zida ijtimoiy munosabatlar olamidagi o‘smirning real ziddiyatli rolini aks ettiradi. Chunki o‘smir bu yoshda “hali katta emas, bola ham emas”. Eng avvalo quyidagi xato yuzaga keladi. Kattalarga nisbatan boladagi “nomukammallik” e‘tirof etilgani bo‘lsa, keyingi xato oiladagi undan kichikroqlarga nisbatan esa undan “mukammallik talab qilinadi. Bu jarayon o‘smirning ruhiyatida negativ holatlarni yuzaga keltiradi. O‘smirning tashqi ko‘rinishidagi kamchiliklar — vaznining meyordan o‘ta ortiqligi yoxud kamligi, yoxud o‘zini yig‘ishtirib yura olmasligi, ko‘p terlashi, ota-onalarning g‘ashini keltiradi. Bunday o‘tish davriga xos xususiyatlarni ota-onalar bilsalarda buni tartibsizlikka, oddiy gigiyena qoidalarga amal qilmaslikka, o‘zini eplab yura olamaslikka yo‘yadilar. Tashqi jihatdan unchalik kelishgan bo‘lmagan o‘smirda endi oilada noqulaylik keltirib chiqaradi. Bu holat ota-onalarning o‘z farzandlariga nisbatan bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi. Natijada o‘smirdagi ijobiy sifatlar ko‘rilmaydi yoki

to'g'ri baholanmaydi. O'smirlar bilan ota-onalar o'rtasidagi nizolarning keyingisi, ota-onaning farzandini haddan ziyod avaylashidir. Eng yomoni ular bu yo'lni to'g'ri deya baholashadi. Bu esa bolaning kuchli nazorat ostida qolishiga olib keladi. Bu "g'amxo'rliklar" yosh bolalar uchun qilinsa, to'g'ri bo'lar lekin, o'smirlarga bunday holat to'g'ri kelmaydi. Chunki bu bolada masuliyatsizlikni, mustaqil ishlay olmaslikni va dangasalikni keltirib chiqaradi. Oqibatda ota-onalar bilan o'smirlar o'rtasida ziddiyat kelib chiqadi. Ota-onalardagi bunday psixologik "ko'rlik"ning sababi ulardagi bolasiga nisbatan uning ilk bolaligidagi iliq munosabatni saqlab qolishga intilish yotadi.

Bugungi kunda bola va ota-ona o'rtasida eng ko'p uchraydigan yana bir nizoli vaziyat borki, uni "bolaning mustaqillikka intilishi" deb nomlash mumkin. Bu jarayonda bola yangiliklar qilishga intilishi ota-ona tomonidan qoralanadi. "Sen hali kichkinasan", "qo'ysangchi bu ishlarni", "boshimni qotirma", "foydaliroq ishlar bilan shug'ullan" singari gaplar aytilib bolaning yaratuvchanlik qobiliyati so'ndiriladi. Oqibatda ular o'rtasida nizo kelib chiqadi. Bu nizo aslida ota-onalarning oilaviy tarbiya masalalaridagi savodsizligi mahsuli hisoblanadi.

Ota-onalar bilan o'smir yoshdagi bolalar o'rtasidagi nizolardan yana biri "Ota obro'sining nizosi" deb ataladi. Bu nizoni keltirib chiqaradigan sabab ko'plab otalarning o'z farzandini "haqiqiy erkak" qilib tarbiyalamoqchi bo'lmog'idir. O'smirning ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan voyaga yetmaganligi bilan otasining undan kattalarga xos talablar qo'yishligi o'rtasidagi ziddiyat natijasi o'laroq bu nizo kelib chiqadi. Bundan tashqari bola otasi istagandek "haqiqiy erkak" bo'lishni istamasligi ham e'tibor qaratadigan jihatlardan biridir. Bu nizoni bartaraf qilishning yagona yo'li - o'smir bolaning otasi o'zini o'zgartirishi kerakligida yotadi.

O'spirinlarni ota-onalar bilan o'zaro munosabatini tushunish uchun yosh o'tgan sari bu munosabatlar vazifalari va u bilan bog'liq bo'lgan tushunchalar qanday o'zgarishini bilish zarur.

O'smirlik quyidagi psixologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

1. Voyaga etganlik tuyg'usining paydo bo'lishi va emansipatsiya reaksiyasi .
2. Tengdoshlar bilan reaksiyalarni guruhlash
3. Qarama-qarshi jinsga qiziqishning paydo bo'lishi
4. O'z-o'zini anglashni rivojlantirish.

Bola ijtimoiy hayotga kirishi jarayonida bolaga ota-onasi tomonidan bir qancha psixologik katxologikmehanizmlar (singib qolgan tushunchalar) singdiriladi. Birinchidan, bolaning hatti- harakatlari jamait belgilangan tizim qoidalariga muvofiq tarzda kechadi. Bola bu qoidani buzsa, u ota-onasi tomonidan jazolanadi. Ularga rioya qilish bola uchun asta- sekin odat va ichki talabchanlik bo'lib qoladi. Ikkinchidan bola ota-onasiga taqqoslanadi va ularga o'xshashiga undashlar bo'ladi. Uchinchidan, otaona mehrining qattiqligi, unga nisbatan munosabatning kamligidan bola o'ziga yuqori baho

berishda boshqalar bilan iliq, do‘stona munosabatlar mustahkam ijobiy “men” obrazida kichik shaxsga aylanib qoladi. O‘spirinda uchraydigan psixofiziologik o‘zgaruvchanlik, nevrotik asab buzilishi, muloqatdagi, aqliy faoliyatdagi yoki o‘qishdagi qiyinchilikning yuzaga kelishi - yoshligida ota-onasining diqqate’tibori va mehrini yetishmaganligi oqibatida kelib chiqadigan natijalardir. Ota-ona tomonidan sovuqqonlik yoki diqqat-e’tiborsizlik bolalarda anglab bo‘lmaydigan o‘zaro qarama-qarshilikni (nizo) keltirib chiqaradi.

Har xil psixologiya o‘zgarishlar va shaxsning taraqqiyoti, eng avvalo, mana shu shaxsning faoliyat xarakteriga bog‘liqdir. Faoliyatni klassifikatsiya qilish va turlarga bo‘lishning keng tarqalgan usuli bu barcha insonlarga xos bo‘lgan asosiy faollik turlari bo‘yicha tabaqalashdir. Bu - muloqot, o‘yin, o‘qish va mehnat faoliyatlaridir.

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng muhim va murakkab bosqichlardan biri bo‘lib, bu davrda bola asta-sekin kattalik sari o‘tadi. Ushbu jarayonda jismoniy, aqliy, hissiy va ijtimoiy sohalarda sezilarli o‘zgarishlar yuz beradi.

Avvalo, jismoniy o‘zgarishlar yaqqol ko‘zga tashlanadi. O‘smirning bo‘yi tez o‘sadi, tana tuzilishi o‘zgaradi, gormonal jarayonlar faollashadi. Bu esa nafaqat tashqi ko‘rinishga, balki ichki holatiga ham ta’sir qiladi.

Aqliy rivojlanish ham bu davrda yuqori bosqichga ko‘tariladi. O‘smirlar abstrakt fikrlashni o‘rganadi, mustaqil xulosa chiqarishga intiladi va turli masalalarga o‘z qarashini shakllantira boshlaydi. Tanqidiy fikrlash kuchayadi, ular “nima uchun?” degan savollarga chuqurroq javob izlaydi. Hissiy o‘zgarishlar esa o‘smirlik davrining eng sezilarli jihatlaridan biridir. Kayfiyat tez-tez o‘zgaradi, sezgirlik ortadi, ba’zan tushkunlik yoki asabiylik holatlari kuzatiladi. O‘smirlar o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishda qiyinchilikka duch kelishi mumkin. Ijtimoiy rivojlanishda ham muhim o‘zgarishlar yuz beradi. O‘smirlar tengdoshlar bilan muloqotga ko‘proq ahamiyat beradi, o‘z o‘rnini topishga intiladi. Mustaqillikka ehtiyoj ortadi, ota-onadan nisbatan uzoqlashish kuzatiladi.

Shuningdek, o‘zini anglash jarayoni faol kechadi. O‘smir “men kimman?”, “qanday inson bo‘lishim kerak?” kabi savollar ustida o‘ylay boshlaydi. Bu esa shaxs sifatida shakllanishning muhim bosqichidir. O‘smirlik yoshidagi o‘zgarishlar tabiiy jarayon bo‘lib, uni to‘g‘ri tushunish va qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Ota-onalar va pedagoglar o‘smirga nisbatan sabrli va tushunuvchan bo‘lsa, bu davrni sog‘lom va ijobiy o‘tishiga yordam beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘smir yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashda psixologik yondashuv, muloqot va individual yondashuv muhim ahamiyatga ega. To‘g‘ri tashkil etilgan ishlar orqali o‘smirlarning ijobiy rivojlanishini ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. .Sindorov Diyorbek G'ayrat o'g'li . O'smirlik davrining o'ziga xos psixologik xususiyatlari .2023
2. M.X.Xolnazarova, M.Q.Muxliboyev. Yosh va pedogogik psixologiya. Toshkent – 2014y
3. Matgafurova Dilfuzaxon Oxunovna O'smirlik davrining psixologik xususiyatlari Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.
4. Usarova Marg'uba Nazar qizi.Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini oshirish metodikasi.2024
5. Ziyonet